

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA FILMEKEN

THE AUSTRIAN–HUNGARIAN MONARCHY IN MOVIES

PFUSCHER EMESE könyvtáros – Phd-hallgató

Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára – Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

ABSTRACT

All four movies dealt with the problem of looking for identity of their own way either on a personal or personal national level.

In *'Flowers of reverie'* it was shown as the effect of the desperate state of mind in the family circle of Majlath Ferenc and himself after the Surrender at Világos in the era of 1848.

In *'Colonel Redl'* Redl's consciousness of identity was vague, when the child of a Ruthenian mother and an Austrian father went to an Austrian school. In addition, his consciousness of sexuality was damaged too. He always tried to adapt to the present conditions, his affiliation was excessively complex and it was really hard for it to be consolidated.

The highlight of *Sissi* (the movie) is that she as a Bavarian lady married to the Austrian emperor. However, her remarkable communication skills and her friendly and honest personality allowed her to build out a good relationship with the Hungarians, so this kind of double alliance meant much to her husband. Later, the family-centered couple acquired Italian friends, too.

And in *'The sound of music'* their loyalty to Austria was just as important in their private life as in their social life, that is why the family stood in front of the public to present their music for the community, showing a good example of solidarity and patriotism. But when they couldn't live this unity locally, they decided to move out, but without giving up their identity. What helped them was their strong belief, which was strengthened by the hard times of their lives.

„Doe, a deer, a female deer
Ray, a drop of golden sun
Me, a name I call myself
Far, a long, long way to run
Sew a needle pulling thread
La, a note to follow
Tea, a drink with jam and bread
That will bring us back to Do.”

1. Bevezetés

A 19–20. század Magyarországa nagyban összefonódott az Osztrák–Magyar Monarchiával. Ebből a korszakból különböző filmek jelentek meg. Én 2 művészfilmet és 2 kommersz filmet veszek számba e téren.

1. térkép. Az Osztrák–Magyar Monarchia térképe

Map1. The Austrian–Hungarian Monarchy's map

(Forrás: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. 2001. Arcanum Adatbázis Kft.)

2. Szirmok, virágok, koszorúk

Az 1848 utáni kor ellentmondásos világát ábrázolta Magyarországon ez a film.

A középpontba Majláth Ferencet állította a film, aki a világosi fegyverletétel után sorozásra került az osztrák hadseregbe. De egy láthatatlan kéz megszabadította és hazavitette családjához.

A Bach-korszak emberi küzdelmei során azonban Ferenc meghasonlott, mert szerinte nem otthon lett volna a helye védve kis kúriájában, hanem száműzetésben, mert egy vesztett csata túlélője lett.

Sógora Tarnóczy is megmérettetett, amikor Heinrich bácsi rajta is segített, ha ő nem is akarta volna azt. De ő továbbment, mint Ferenc, így eljutott a birodalmi cenzori rangig is. Éjjelente saját elvei szerint élt, nappal viszont üldözte azokat. Így ő is skizofrén állapotba

került. Kornél tudta legtovább megőrizni a szellem tisztaságát. A feleség nagyon szerette volna, ha béke lesz a családban, legalább a keresztelő idejére. Heinrich nagybácsi jelenléte felszította a lángot a család minden tagjában, így az Ezredesre hallgatva egy titkos szervezkedés tagjaivá váltak. SZIRMOK, amikből VIRÁGOK lesznek, majd CSOKROK és KOSZORÚK. A végén tűzben fog lángolni minden. Jelszavukká függetlenség és szabadság válik, vagy halál. Ferenc először ugyan nem bízott a papirosok irányította szövetségben, de amikor az egész családot: Tarnóczi Miklóst, Kornélt is elvitték és őt sem kímélték a börtönben, akkor szinte az örületig ment el az ellenállásban. Felesége is kétségbe esett már, hogy mi történt férjével. Egyedül Kornél tudta, hogy miért tette Majláth azt, hogy kikiáltotta fogva tartóit bűnösnek. A feleség azonban nem értette ezt meg, és aláírta, hogy él férje, de így férjét ítélte bolondok házára, ahova el is szállították hamarosan. Itt a tehetetlenség gyötörte, de továbbra is lángokat látott éjszakánként. Míg végül felgyújtotta magát ennek az állapotnak végső stádiumában.

Krizist élt át ekkor az ország, nem lehetett jól lépni, mindenhow egy tűzbe torkolt az ember. Nem tudtak akkor a magyarok úgy megmaradni saját nemzetük mellett, hogy közben egy másik országnak dolgoztak. A szimbólumok is ezt az egyre erősebbé váló összefogást jelképezték: a szirmok, amelyek egyre nagyobb és nagyobb egységbe tagozódva csokrokká és végül koszorúkká válnak, hogy egy fantomhadsereggel fenntartsák a nemzetüket.

Színészi alakítások közül Cserhalmi György figurája szabadsághóst formálta meg, aki még a legnagyobb megtörettetésben is szabad maradt, és cikke jelent meg *Neue Züricher Zeitung*-ban. Hogy ő írta-e valójában a cikket már nem is fontos, a lényeg, hogy ezen bátor lépés által már nem lehet a magyarokat csak úgy leírni a föld színéről. Boguslaw Linda kitartott férje mellett, azonban realisan látta, hogy már más a férje, mint volt korábban, őrei hatással voltak rá.

A film rendezője Lugossy László volt (aki 1939-ben született Budapesten. A Színház és Filmművészeti Főiskola operatőr szakán 1961-ben szerzett diplomát: Gábor Pállal, Huszárik Zoltánnal, Kardossal, Szabó Istvánnal. Két éven át a Szovjetunióban dolgozott és Csuhray asszisztense volt. Majd Balázs Béla munkatársa lett. Stúdiójában készítette el Karinthy Frigyes *Cirkusz* c. művét alapul véve a *Különös melódiákat*. De jelentősebb volt a 2. világháború után, hasonló történelmi félmltban játszódó *Azonosítás* c. film). 1984-ben rendezte ugyan a filmet 102 percben, de a magyarság örök küzdelmét ábrázolta a fennmaradásáért. A zsarnokság embertelen világát festette le a 70-es években. A Ragályi Elemér operatőri munkájának köszönhetően egy finom és ködös világot egyre inkább a sötét tónusú világ váltotta fel. Először külső helyszíneken játszódott film: istálló, csatatér, sorozás, majd a film végére „fénytelen, bezárt, kíméletlenebb belsők”¹ váltak az uralkodóvá. „A félelem rendszereinek, a zsarnokság kegyetlen világának mementója ez a film a bűntudat, csodálat, tisztelgés furcsa, mondhatni skizofrén szövedéke.”²

A film a *Vörös grófnővel* egy időben készült, amit Kovács András rendezett, de míg ez a női önállóságról szónokolt addig a *Szirmok* az 1848 utáni időszak túléléséért küzdött. S arra tanított Tarnóczi Kornél megmenekülésével, „miként lehetett kiheverni a csapásokat, a vereséget, a megtorlásokat, a provokációkat.”³

3. Redl-ezredes

1914 előtti években a Redl ügy nagy feltűnést keltett a nemzetközi palettán. Egyrészt öngyilkossága miatt, másrészt kémtevékenységével kapcsolatosan. Majd az „osztrák-magyar hadsereg felvonulása mind Oroszországban, mind pedig Szerbiában végképp ku-

*darcba fulladt.*⁴ Ennek oka részben abban volt keresendő, hogy a németek nélkül nem tudták biztosítani az oroszokkal szembeni számbeli fölényt. Ezt a hátrányukat a létszám-beli kisebbséggel küzdő országok úgy próbálták kompenzálni, hogy tehetséges, mindenki-nek megfelelni kívánó embert nevelte ki maguk számára, hogy aztán az majd az ő érdekeket szolgálja.

Ilyen volt Redl is, aki rutén-német származású volt. Apja vidéki vasutas volt. Paraszti származása ellenére nagy akarat volt benne a felemelkedésre. És már gyerek korában szép verset szavalt a császárról. Így juthatott el odáig, hogy már a császár taníttatta. Már a kis Redl számára ismert dolog volt, hogy a nagyapja a császár barátja volt. Felnőve egyre inkább az elfogadható lenni mindenki számára jellegű magatartásmódja egyre inkább erősödött benne mind magánéletben, mind a közéletben. Még szeretni is úgy akart, mint mások (rokonai, barátai).

Redl 1908-ban vette át a hírszerző osztály munkáját. Majd Urbánsky 1908-ban vette át a Nyilvántartási Irodában. Minden hivatalos látogatót lefényképeztek láthatatlanul 2 festménybe vágott lyukak segítségével. Selyemporral behintett cigarettával sokszor éltek a női ügyfelek esetében, ami sötétben sokszor világított az alumíniumpor miatt. Ilyen eszköz volt még az öngyújtó és a cigaretta is. Giesl később is elérte, hogy az addig már egyre határozottabban harcoló Redlt mellé osszák be: és a „Cs. És Kir. vezérkari főnöke” címet kapta meg. A bécsi centralizmus ellen irányuló csehek közé került Prágába. Így többször került a hatóságok kezére Ferenc Ferdinánddal kapcsolatosan negatív híreket puffogató szövegű vidéki lap. Hiszen ő volt Ferenc József császár unokaöccsének, Rudolf öngyilkossága után a trónörökös. És Belvederébe visszavonulva gyakran adott ki állásfoglalásokat a csehekkel szövetekezni kívánó magyarokkal szemben föderalista politikus. Akárhogy azonban nem lehetett Redlt rávenni ilyen körülmények között a kémkedésre, csak hogyha egy svájci vagy holland laptól jött a fölkérés, hogy írjon a táj népeiről cikket. S ő attól, hogy nyomtatva látja magát rendkívül megilletődött. Viszont nem telt bele sok idő, hogy Redlt is elkezdték megfigyelni. Így jutott el a film is a Ludmilla H.-val viszonyáig, és furcsa kapcsolataihoz. Így az öngyilkossága után sokan elítélték őt, mert katolikus volt, így erkölcstelenül viselkedett, habár nőtlen maradt. Nagy vagyonszerzését is irigykedve nézték sokan. És emellett orosz–osztrák–szerb hatóságoknak kémkedő ügynök is volt.

Osborne drámájának a címe: *Ide nekem egy hazafit!* c. volt, ami felkeltette a rendező Szabó István érdeklődését, hogy filmre vigye Redl alakját. De sok mást is olvasott az ügy kapcsán pl. Egon Kisch könyvét is. S *Mephisto* után Dobai Péterrel hozzáfogott az Osztrák–Magyar Monarchia ügyének tanulmányozásához. A már kisgyermekként árulásokat megélt főhőst úgy akarták ábrázolni, mint aki saját maga vált árulásának áldozatává, és meghasonlott önmagával. Egy olyan ember képét rajzolták meg, aki lelke mélyén szeretett volna más lenni, mint amivé környezete tette. Nem feltétlenül törekedtek a dokumentumokhoz való ragaszkodáshoz. Egy azonosság-tudatát veszített ember sorsát érzékeltette a filmben Klaus-Maria Brandauer (Redl) és (Kubinyi gróf) Hans Christan Blech alakján keresztül is. Nem véletlen a kameramozgás a díszletek a megvilágítás a filmben. És hogy mit láttatnak szürkének és kit színesnek. A látványosság fontos volt egy másik filmben is. *Carmen* világa nagyon hasonlított erre a filmre. Azt ábrázolta, hogy „az emberek kalkulációk uralma alá hajtják a világot.”⁵ Ezzel a filmmel tört be a rendező a művészmozik világába is.

Ehhez hozzájárult az is, hogy a film operatőre az a Koltai Lajos volt, aki egy későbbi dokumentumfilmnek a rendezője is (*Horthy, a kormányzó*), amely szintén 20. század elejének magyar–osztrák valóságát tárta fel. És persze Eperjes Károly alakja sem feledhető a filmből. Csakúgy mint Gálffi Lászlóé vagy Mensáros Lászlóé, vagy Bálint Andrásé és Rátonyi Róberté. A film szintén 1984-ben készült 167 percben. A film bár hiteles dokuk

alapján készült, a szereplők a képzelet szülöttei voltak és a rendező elképzelése rányomta bélyegét az egész filmre.

A liberális társadalom bírálata rendkívüli módon jelen volt ebben a filmben, amikor azt ábrázolta, hogy a szellemi és fizikai munka nagy mértékben elvált egymástól. Mert ez emberi géppé fokozta az embert.⁶

4. Sissi

Sissi című film ugyan nem dokumentumfilm, mint a *Horthy, a kormányzó*, de a tényeken alapuló valóságra törekedett történelmi hűséggel. Az 1. részében *Lisa von Possenhofen* gyerekorát, családját ábrázolta, és tárta fel élményszerűen. A család egy bajorországi faluban nőtt fel.

A meglehetősen népes társaság (7 testvére: Lajos, Ilona, Károly-Tivadar, Mária, Matild, Zsófia, Miksa Emmánuel sok természeti élményt is nyújtott számára, mert nagyon közel lehetett a bajor hegyekhez. Ahol sokszor jártak vadakat lesni édesapjával (Mikszával). Itt tanította meg gyerekének az apa, ha szomorú, akkor jöjjön a hegyekbe, és itt érezni fogja Isten jóságát és mindenhatóságát.

Ludovika minden gyereket nagyon szeretete, Nenét csakúgy, mint Sissit. Az előbbit először Zsófiával Ferenc Józsefnek szánták, és az utóbbit Károly Lajosnak, de az Ég máshogy akarta. Egy véletlen folytán először mégis Sissivel találkozott Ferenc József, aki Sissi „*horgára akadt*”. Ezután többször sétáltak együtt az erdőben, és megtudták egymásról, hogy sok hasonló dolgot szeretnek: 1. piros rózsát, 2. almás rétest, 3. hegyeket. A császárnak már ekkor megtetszett Sissi, és nem tudta mással elképzelni az életét Zsófia legnagyobb meglepetésére. A család 16 éves leánygyermeké így férjhez ment Ausztria császárához, annak ellenére, hogy ő bajor volt, és csak franciául és angolul beszélt a németen kívül és nem horvátul és magyarul. 2. részben megtapasztalhatta, hogy milyen volt a spanyol udvari etikett és szigorú szabályai. A magyar nyelvet nagyon megszerette, a horvátot már kevésbé. Eleinte sokszor még az Isarról álmodott és honvágya volt hazájába, de férje iránti szeretete miatt ezt igyekezett elviselni. Andrássy Gyula grófnak és többi politikai fogolynak is amnesztiát adott, így azok nagyon hálásak voltak neki. Zsófia ezt eleinte nem nézte jó szemmel, mert magyar volt, aki Ferenc Józsefre egyszer kezét emelt. De mégis sikerült kiengesztelni a sértődött magyar küldöttséget Andrássyval az élükön, amikor Sissi táncra kérte a grófot, és egy magyar lány pedig Ferenc Józsefet. De Sissi elájult, mert már gyereket várt Ferenc Józseftől. Kislányuk Zsófia született meg ekkor, akit először elválasztottak Sissitől, így ő megszökött. Férje azonban visszahozta őt a családba és édesanyja (Ludovika) rábírta, hogy ne hagyja el férjét Zsófia miatt. Így a magyar küldöttség királynőjévé választhatta a fiatal császárnét. Így Ferenc József pedig magyar király is lett. A 3. részben sok időt töltött Magyarországon Andrássy társaságában és találkozott egy cigányasszonnyal, aki még 2 gyereket jósolt neki. Nagyon szeretett itt lenni, mert sok időt tölthetett gyerekével, aki már egyre nagyobb lett. Férje itt nem volt vele, és ő nem volt férjével, amikor is hasonló dolgok történtek mindkettőjükkel (Andrássy és Nené). Így már nagyon vágytak egymásra. Mígnem egy fogadóban találkoztak is. Így most Ausztria és Bajorország hegyei után Magyarország tájait tekinthették meg. Miksa és Ferenc Károly főherceg elintézték, hogy Miksa fia, aki egy Henriette Mendel nevű színésznőt vett el, most Wallersee bárónő lehessen. Így Ludovikának is be tudtak számolni a titkos házasságról.

A filmet Ernst Marischka rendezte, aki egy osztrák rendező volt Hubert M. testvére, aki Kolowratnak a nagy filmesnek volt a barátja. Két fia a filmüzletben volt tevékeny – Franz és Georg. Míg Georg színész is volt, Alexandra Marischka (Franz felesége) pedig színésznő is. A 40-es években indult Ernst rendezői pályája. 1955-ben rendezte a *Sissit*, 1956-ban pedig *Sissi – mint fiatal császárnét*. 1957-ben a *Sissit – a császárné sorsát*.

5. A muzsika hangja

Ez a film egy musical volt, amely zenés formában tárta elénk Ausztria világát a 2. világháború kitörése előtt, amikor még bizonyos fajta függetlenséget őrzött Ausztria Magyarországtól. A keménységéről híres Van Trapp kapitány családján keresztül mutatta be a film, hogy mennyire büszkék voltak az osztrákok hazájukra. A rendkívül kötelességtudó katonatiszt felesége meghalt, és 7 gyermeke nevelése rámaradt. Belőlük is katonákat nevelt volna, ha adódott volna egy áldozatos rendkívüli módon gyermekcentrikus nevelőnő egy áldozatkész apácánő személyében, aki segít neki nevelni a gyerekeket, ha még egy kissé a szokatlan módszereket is használt fel ehhez. A lány személyes és közvetlen természetét szabadon és odaadóan használta fel a gyermekekkel való törődésnél. Minden gyermeket az ő saját tehetsége szerint próbált kezelni és kihozni, ami benne volt. Közösséget is teremtett a gyerekek között a bábozások alkalmával. A férfi bárónővel való kapcsolata egy időre úgy tűnt, hogy gátat vetett ebben, de a gyerekek szeretete visszahozta Máriát a kapitány mellé és vállalta már nemcsak a gyerekekkel való foglalkozást, hanem a társ szerepét is.

Amit Mária csinált a gyermekekkel, az mintát jelentett az osztrák politika számára, hogy ők is gondolkodjanak nemzetközösségben, és legyenek büszkék gyökereikre.

A filmet Robert Wise rendezte 1965-ben. A zenét Irwin Kostal és Richard Rodgers írták a filmhez. A film nagy sikerét nagyban köszönhette zenéjének. A havasi gyopár, ami az egyik dalban szerepelt, Ausztria státuszszimbóluma is lett.

„Kis gyopár, kis gyopár,
Minden reggel, ha látlak,
Hófehér kis virág,
Látom örülsz, hogy láthatsz
Szép havas tájon nőtt kis virág,
Nőj mindig ezen a tájon
Kis gyopár, is gyopár,
Légy áldás a hazámon.
légy áldás a hazámon.”

Emellett adaptáció is volt a film. *Trapp család* címen könyvben is megjelent, amely a 7 gyerekes család történetét mesélte el.

Ez a film azért is érdekes, mert egy amerikai rendezője van, holott a film maga magyar és osztrák történetet beszél el. Habár hatott rá az amerikai szemlélet, amely az „egész embert” ellenőrizte a társadalomban. Pedig csak elég lett volna a munkafeltételeket megteremtenie. Ehelyett a magánélet éppúgy ellenőrizte, mint a közéletet. Egészségtelen aggályos lelkiismeretet alakított ki a hatalmi elit körében, hogy rettegésben tartsák az alattvalóikat.⁸ Ezért egyfajta skizofrén állapotot idéztek elő sokakban.

Ezért is menekült el ez a család is semleges Svájcba. A menekülésük alkalmával is fontos szerep jutott annak a kis dalnak, ami az osztrák táj természeti szépségeit idézi fel bennünk. Mert nemcsak az egyén, de a család feletti uralmat is egyre inkább az állam akarta átvenni és még a kötelességeiket is ők akarták meghatározni. Pedig már a Carnegie-jelentés és Kenneth Keniston is elismerte, hogy „*még mindig a szülők a világ legkiválóbb szakértői saját gyerekeik ügyeiben.*” – Keniston szerint a szülők – „rossz közérzete abból adódik, hogy sem vezérfonalat, sem támogatást nem kapnak a gyerekneveléshez, hogy mint szülők, nem urai a helyzetnek, és büntudatot éreznek a kudarcokért.”⁸ Ezáltal a szülői tekintély veszélybe kerül, és a bürokratikus függés kerül előtérbe, ahol a rendkívül megnehezíti a gyermekek sorsát, és rettegésben tartja őket.

5. Összefoglalás

Mind a 4 film a maga nemében az azonosságtudat keresésének problémájával foglalkozott egyéni szinten éppúgy mit a nemzet szintjén.

A *Szirmok*ban ez az 1848-as időszak a világosi fegyverletétel utáni elkeseredett állapotok visszatükrözésében mutatkozott meg Majláth Ferenc és családja körében.

A *Redl ezredes*ben bizonytalan volt Redl identitástudata, amikor rutén anyától és német apától származó gyermek az osztrákok járt később iskolába. Ráadásul még nemi identitástudata is hátrányt szenvedett. Mindig csak alkalmazkodni próbált, hovatartozása rendkívül összetett volt, és nagyon nehezen tudott megszilárdulni.

Sissi c. filmből kiemelhető, hogy a bajor származásúként ment hozzá az osztrák császárhoz. De rendkívüli kommunikációs készsége és kedves, őszinte személyiségevel a magyarokat is nagyon megszerette, így férje számára sokat jelentett egy ilyen kettős szövetségbővülés. Később az olaszokat is meghódította a rendkívüli családcentrikus, anyai és apai érzéseit nem titkoló pár.

A *muzsika hangjában* pedig Ausztriához való hűsége éppolyan fontos volt magánéletükben mint a közéletben, így állt ki a család a nyilvánosság elé, hogy bemutassák közösségi zenei számaikat, példát adva összetartozásukról, és hazaszeretetükről. Amikor azonban helyben nem tudták ezt az egységet megélni inkább kivonultak, de nem adták fel identitásukat. Erős hitük sokat segített nekik ebben, amit a nehézségek csak erősítettek bennük.

Ezeknek a filmeknek a népszerűségét az is elősegítette, hogy Ausztriában a 70-es években magasabb volt a mozik látogatottsága, mint 2000 körül. És a könyvtárak látogatottsága nagyobb számarányt mutatott a 60-as években, mint 2000-ben.

Jegyzetek

1. **Bori Erzsébet, Turcsányi Sándor** (szerk.) (2007): 303 magyar film, amit látnod kell, mielőtt meghalsz. 205. old.
2. Idem.
3. **Veress József**: A magyar film története. Anno Kiadó. 172. old.
4. **Kisch, Egon Erwin** (1974): Redl-ügy. Kriterion. Bukarest. 51. old.
5. **Zsugán István** (1994): Szubjektív magyar filmtörténet. Osiris; Századvég. Budapest. 551. old.
6. **Lasch, Christopher**: Az önimádat társadalma. Budapest. Európa Könyvkiadó. 370. old.
7. Idem. 356. old.
8. Idem. 360. old.

Felhasznált irodalom

- Bori Erzsébet, Turcsányi Sándor** (szerk.) (2007): 303 magyar film, amit látnod kell, mielőtt meghalsz. 205. old.
- Kisch, Egon Erwin** (1974): Redl-ügy. Kriterion. Bukarest.
- Lasch, Christopher** (1996): Az önimádat társadalma. Európa könyvkiadó. Budapest. 356–370. old.
- Veress József**: A magyar film története. Anno Kiadó. s. a. 172. old.
- Zsugán István** (1994): Szubjektív magyar filmtörténet. Osiris; Századvég, Budapest. 551. old.